

AZ ANGOL SZÖVEGNYELVÉSZETI KUTATÁSOK A 90-ES ÉVEKBEN

KÁROLY KRISZTINA

1. A bőség zavara

Az írott szöveg elemzésének tudománya hatalmas fejlődésen ment keresztül az angolszász világban az elmúlt évtizedek során, mind a megjelenő tanulmányok számát, mind pedig azok témáinak gazdagságát és mélységét illetően. Ez a rendkívül sokszínű fejlődés magában hordozza azonban azt a veszélyt – amire egyébként már számos kutató rámutatott –, hogy nem tud egy olyan kiegyensúlyozott, általánosítható, integrált szövegelemzési elmélet kialakulni, ami ötvözné a nyelvészeti, retorikai és stratégiai szempontokat, illetve kvantitatív és kvalitatív vizsgálatokat. SILVA (1993.) szerint ilyen elmélet csak akkor születhet, ha a kutatások még alaposabbá, még kiegyensúlyozottabbá és sokkal precízebbé válnak.

Ez a sokak által hangoztatott kiegyensúlyozatlanság négy fő okra vezethető vissza. Az első és talán legszembevetőbb az, hogy a szövegek típusa és műfaja rendkívül sokféle. A levéltől kezdve a tudományos értekezésig mindenféle szövegtípus elemzését megtalálhatjuk, és azokon belül is van, aki csupán bizonyos bekezdések nyitómondataival, mások pedig egész tudományos művek fejezeteivel foglalkoznak. A második ok a koherencia fogalmának rendkívül sokrétű értelmezésével függ össze, mely annak köszönhető, hogy definíciója két különböző szemszögből közelíti meg a fogalmat: az egyik az olvasó és a szöveg interakcióját hangsúlyozza, a másik pedig kifejezetten magát a szöveget vizsgálja (JOHNSot idézi CONNOR és JOHNS: 1990.).

ENKVIST (1990.) kísérletet tett a szövegnyelvészet legaktuálisabb kérdéseinek összefoglalására, és végül egy hét „problémából” álló listát állított össze. Valójában ezek a problémák összefüggnek, sok köztük az átfedés, és mind a koherenciával és értelmezhetőséggel ('interpretability') kapcsolatosak. Az első probléma a *kohézió és koherencia* fogalmának kétséges és sokféle kezelése, illetve definíciója. A korai szövegnyelvészet (például ENKVIST, HALLIDAY és HASAN) kizárólag nyelvészeti perspektívából közelítette meg, a kohézió felszíni jeleinek azonosításával és a mondat szintű nyelvtannak a mondat határain túlra, vagyis a szövegre történő kiterjesztésével. Ezt a szintaxisról a jelentésre, értelmezhetőségre való áttérés elve követte, mely szerint ahhoz, hogy egy szövegről megállapíthassuk, hogy koherens-e, „meg kell azt értenünk, vagyis ki kell alakítanunk körülötte egy világképet” (ENKVIST: 1990. 13). ENKVIST a következőképpen definiálta a kohézió és a koherencia közötti különbséget.

A kohézió fogalma a szöveg felszínén megjelenő (nyelvtanilag jellemezhető) kapcsolóelemekre utal (...), míg a koherencia az a minőség, melynek köszönhetően a szöveg egy adott világképnek megfelel, és ezáltal összefoglalható és értelmezhető. (ENKVIST: 1990. 14.)

A második probléma az *üzenet és a metaüzenet* közötti határvonallal kapcsolatos. Mivel minden üzenetet legalább két szinten értelmezhetünk, egy referenciális (vagyis szövegvilágot magyarázó) és egy szimptomatikus (az üzenet küldőjét jellemző) szinten, nagyon nehéz megállapítani, hogy hol van az üzenet vége, és hol kezdődik a metaüzenet. Egy azonban bizonyos: a metaüzenet (a nem nyelvi viselkedés, a médium, a forma, a megjelenés stb.) legalább annyira fontos, mint az üzenet maga, ha nem fontosabb (ENKVIST: 1990.).

A harmadik probléma az *inferencia* (olyan információ hozzáadása, mely nincs nyilvánvalóan, világosan jelen a szöveg felszínén) és az *intepretáció* kapcsolata. ENKVIST (1990.) értelmezése szerint az inferencia egy olyan, propozíciók közötti tranzitív kapcsolatot, mely leginkább a szöveg írójának és annak értelmezőjének tudásától és a köztük levő viszonytól, valamint az adott helyzettől függ. Megfigyelése szerint az inferencia létrejöttéhez fontos, hogy a szöveg írója és befogadója világról alkotott képének bizonyos részei között átfedés legyen.

A negyedik probléma nagyon közel áll a harmadikhoz, mivel ez a *szöveggörnyezet* fontosságát hangsúlyozza. ENKVIST nagy jelentőséget tulajdonít a környezetnek, amelyben a szöveg megjelenik:

Autentikus kommunikáció esetén a szövegnek nemcsak egy, állandó és megváltoztathatatlan jelentése van. Éppen ellenkezőleg, a szöveg elindít egy értelmezési folyamatot, mely a helyzettől és értelmezőjétől függ. E kettő alkotja a szöveggörnyezetet, melyben a szöveg értelmezésre talál. (ENKVIST: 1990. 19-22.)

A szöveggörnyezet mellett a *befogadó tudása*, vagyis az ötödik probléma, ugyancsak meghatározó tényező az értelmezhetőség (intepretabilitás) mértékében. A megszerzett tudás és a receptor azon képessége, hogy felidézze a releváns információt, nagymértékben megszabja, hogy mit értünk meg egy üzenetből, legyen az akár referenciális akár szimptomatikus jelentéstartalom.

A hatodik és hetedik probléma közvetlenül összekapcsolódik, és *szövegstratégiákra, szövegkategóriákra, ismertetési és érvelési módokra* (a hatodik probléma), valamint *stratégiákra, szerkesztésre és az írás folyamatára* (a hetedik probléma) utal. Egy koherens szöveg az író logikus érvelési képességéről tesz tanúbizonyságot. Minden szövegnek megvan azonban a sajátos makrostruktúrája (leírás, érvelés, elbeszélés stb.), amely logikus rendbe rendezi, és éppen ezek a hagyományos motívumok és stratégiák teszik koherenssé. A stratégiák pedig azon elvek összességét jelentik, melyek a szöveg apró részeinek (atomjainak) és állításainak szöveggé szerveződését szolgálják (ENKVIST: 1990. 24), hiszen a nyelv nem más, mint egy termék, bizonyos szabályok és folyamatok összessége.

A szövegtípusok sokfélesége és a koherencia fogalmának nehézkes definíciója mellett a harmadik fő gond az, mellyel a szövegnyelvésznek szembe kell néznie, hogy egy igazán pontos leíráshoz interdiszciplináris megközelítésre van szükség, mely ötvözné a nyelvészetet, a pszichológiát, az oktatást, a filozófiát és a retorika tudományának fő elveit és eredményeit (CONNOR és KAPLAN: 1987.).

Végül pedig a negyedik oka annak, hogy ez idáig még nem született egy egységes elmélet, mely megválaszolná a koherencia elemzésének kérdéseit az, hogy a szöveg egy rendkívül bonyolult struktúra, és átfogó elemzéséhez szükség van minden nyelvi szint vizsgálatára. CONNOR és KAPLAN (1987.) különösen három nyelvi szint interakciójának elemzését hangsúlyozza: a mondaton belüli szerkezetét, a mondatok közötti struktúrákét és a szövegszerkezeti szintet. Ez idáig azonban még egyik elmélet sem alkalmas mindezek vizsgálatára.

2. Szövegelemzés a 90-es években

Az, hogy a szövegnyelvésznek ennyi nehézséggel kell szembenéznie, nem jelenti azt, hogy nem ért el jelentős eredményeket. Hogy minél átfogóbb képet kaphassunk a tudományág gazdagságáról és mélységéről, a jelen tanulmány célja a 90-es évek kutatási eredményeinek bemutatása, illetve azok rendszerezése aszerint, hogy az elmúlt három évtized mely fő szövegnyelvészeti iskoláinak követői. Bizonyos elméletek, irányzatok (1960 és 1990 között) kiemelkedő hatást gyakoroltak évtizedünk kutatóira, ezeket fejlesztették tovább, tökéletesítették.

Iskolák, irányzatok	Kutatók	Fő kutatási terület
HALLIDAY és HASAN kohézióelemzési modell, lexikai kohézió	HOEY (1991.) MYERS (1991.) BIBER (1992.) FRIES (1992.) TYLER (1994.) REYNOLDS (1995.)	Ismétlés és kohézió A felszíni kohézió elemei A komplexitás nyelvi jelei Lexiko-grammatikai motívumok Ismétlés és szövegértés Ismétlés: mennyisége, minősége
KINTSCH és van DIJK szövegértési modell,	MCCAGG (1990.) LAUTAMATTI (1990.) GIVÓN (1992.) JOHNS & PAZ (1995.) GOLDMAN et al. (1995.)	Válaszpropozíció-taxonómia Propozíciós/interakciós Referenciális koherencia Forma, tartalom, funkció Szövegértés
Műfajelemzés	SWALES (1990a., 1990b.) HARRIS (1990.) SCHNEIDER & CONNOR PALTRIDGE (1994.) KNUDSON (1994.) PALTRIDGE (1995.)	Tudományos szöveg Ismertető írás Témastruktúra-elemzés Szöveghatárok Meggyőzés Műfaj – pragmatika
Összehasonlító retorika	BARDOVI-HARLIG (1990.) JOHNS (1990.) SILVA (1993.) DUSZAK (1994.) CONNOR (1996.)	Pragmatikai szórend az angolban Pragmatikai kompetencia Íráselemzés (idegen nyelv) Kulturális variáció/eltérés Összehasonlító retorika
MANN és THOMPSON relációanalízis Retorikai Struktúra	SANDERS et al. (1992.) KNOTT & DALE (1994.) O'BRIEN (1995.)	Koherenciarelációk koherenciája Relációanalízis Retorikai struktúra elmélet

1. táblázat

2.1. Napjaink szövegnyelvészetének fő irányzatai

Az 1990-es évek tanulmányai az elmúlt három évtized öt fő irányzata, iskolája köré csoportosulnak: (1) HALLIDAY és HASAN kohéziós elméletének követői, (2) KINTSCH és van DIJK szövegértési és propozícióelemzési elméletének követői, (3) műfajelemzés, (4) összehasonlító retorikai vizsgálatok, elsősorban KAPLAN 1966-os híres, sok vitát kavart cikkének ösztönzésére és (5) MANN és THOMPSON (1986., 1988.) relációelemzésének és Retorikai Struktúra Elméletének követői. Az 1. táblázat összefoglalja a tanulmányokat az adott iskolák, irányzatok szerint.

2.2. Halliday és Hasan elméletének követői

A legtöbb tanulmány, ami HALLIDAY és HASAN kutatásaira épül az ő kohéziós modelljükből (1976.) indul ki, egész pontosan a különféle kohéziós eszközök, mint például a referenciaelemek, a szubsztitúció, az ellipszis, a kötőszavak és a lexikai kohézió (ezen belül az ismétlés és a kollokációk) vizsgálatából. Elsősorban a lexikai kohézió jelenségét elemezve számos *ismétléselemzési modell* született (például BIBER: 1992., FRIES: 1992., HOEY: 1991., MYERS: 1991., REYNOLDS: 1995., TYLER: 1994.).

HOEY (1990.) az ismétlésre mint kohéziós jelenségre alapozva, egy olyan elemzési rendszert dolgozott ki, amely segítségével nemcsak az egyes kohezív kapcsolódások azonosíthatók, hanem az is kimutatható, hogy az ismétlés hogyan válik szövegformáló eszközzé. Ez az ismétlésmodell három elméletet ötvözt: HASAN (1984.) kohéziós harmónia elvét (az azonossági és hasonlósági láncok jellemzőit), WINTER (1974., 1979.) ismétlés-helyettesítés relációk ('repetition-replacement relations') elméletét és PHILLIPS (1985.) hosszú szövegekre alkalmazott statisztikai módszerét. HOEY (1990.) elmélete szerint bizonyos szavak esetenkénti ismétlődése, kapcsolódása úgynevezett „kötelékeket” ('bonds') hoz létre, amelyek hálózattá ('net of bonds') alakulhatnak a szövegben, így szervezve azt koherens egésszé. Három fő ismétlésformát különböztet meg: a lexikai ismétlést (ami lehet egyszerű vagy komplex), a parafrázist (ez is lehet egyszerű vagy komplex) és az úgynevezett szubsztitúciós kapcsolatokat. HOEY (1990.) fő megfigyelése az, hogy azok az írók, akik mondanivalójukat makropropozíciók kapcsolódásaként szervezik, sokkal sikeresebben fogalmaznak, mint azok akik ötletszerűen, előzetes átgondolás nélkül írják le gondolataikat.

MYERS (1991.) ugyancsak kohéziós motívumokat, illetve lexikai kohéziót vizsgált tudományos és ismeretterjesztő cikkekben. Elemzései szerint a tudományos cikkek olvasóinak a lexikai relációk ismeretére van szükségük ahhoz, hogy kohezívnek érezzék a szöveget, míg a népszerűsítő nyelven megírt cikkek olvasóinak a kohezív relációkat kell meglátniuk ahhoz, hogy a lexikai relációkat felismerjék. Kutatásai szerint a tudományos cikkek főleg különféle ismétlésekre épülnek, míg a népszerűsítő cikkek az ismétlés mellett helyettesítéseket, kötőszavakat, névmásokat és egyéb felszíni kohéziós elemeket használnak a minél egyszerűbb megértéshez.

Mint ahogy korábban már említettem, a jelentés és a szöveggörnyezet rendkívül szoros kapcsolatban áll egymással, mivel egy mondat jelentése megváltozhat, ha más

szöveggörnyezetbe kerül. FRIES (1992.) kutatásai szerint a szöveg jelentésmotívumokat hoz létre, ami meghatározza, hogy az őt felépítő mondatokat hogyan értelmezzük az adott szöveggörnyezetben. FRIES rövid, világos, sok kapcsolódást tartalmazó szövegrészeket vizsgált, hogy (1) elemezze a részleges ismétlés szerepét a szöveg és az azt felépítő mondatok értelmezésében, (2) kimutasson jellemző motívumokat ('patterns') a szöveg lexiko-szemantikai interakcióiban, és (3) hogy bebizonyítsa, hogy ezek a motívumok befolyásolják azon üzenetek értelmezését, amelyekből a szöveg összeáll. FRIES végül létrehozta az „üzenet paradigmát” ('message paradigm') (80), ami dinamikus szövegjelenségekre utal, és tartalmazza a mellékmondatok közötti különféle relációkat (más szóval ellentétes, ok-okozati, célhatározói, megengedő és egyéb logikai relációkat), és segít annak meghatározásában, hogy mi képez új információt (tonikus hangsúlyt).

HALLIDAY és HASAN lexikai kohézió elméletéből kiindulva, TYLER (1994.) azt állítja és vizsgálja, hogy az ismétlés önmagában nem hoz létre koherenciát. Elismeri azonban, hogy bizonyos ismétlődési motívumok hozzájárulnak a szövegértéshez úgy, hogy szöveggörnyezetbe ágyazott interpretációval látják el a lexikai elemeket, és tartalomra jellemző szinonimakészletet hoznak létre.

REYNOLDS (1995.) empirikus kutatásában, melyben HOEY (1990.) elemzési modelljét alkalmazva az ismétlések szerepét vizsgálta, arra a következtetésre jutott, hogy az ismétlést mint kohéziós jelenséget nem lehet csupán kvantitatív fogalomként kezelni, hanem kvalitatív módon össze kell vetni azok fajtáit a szövegen belül. Vizsgálatai szerint a csupán kvantitatív elemzés nem mutat szignifikáns különbséget, vagy csak nagyon csekély mértékűt az anyanyelven (angolul) és az idegen nyelven (angol mint idegen nyelv) írt esszék között, sőt ami igazán érdekes, hogy ezek inkább hasonlóságot mutatnak ilyen szempontból. Különbségeket akkor lehet felfedezni, ha azt vizsgáljuk, hogy *hogyan* használják az ismétlést. REYNOLDS adatai szerint ugyanis az anyanyelvükön író diákok esszéiben az ismétlések szorosan a szöveg fő szerkezeti egységei köré szerveződnek.

Bár nem kifejezetten az ismétlések különféle fajtáit, de BIBER (1992.) is a kohézió felszíni megjelenési formáit vizsgálja, mégpedig a komplexitás harminchárom nyelvi jelét különféle szituációkban és regiszterekben. A szöveg felszíni szerkezetében a komplexitást több dimenzió keresztül elemzi, és arra a következtetésre jut, hogy a szövegkomplexitás egy ötdimenziójú „építmény” ('a five-dimensional construct'), melyben meg kell vizsgálni a felszíni nyelvi jeleket, az információközlést ('information packaging'), a kohéziót és a retorikai szerkesztést is.

2.3. Kintsch és van Dijk követői

KINTSCH és van DIJK jelentős befolyása az 1990-es években a rendkívüli alapos-sággal kidolgozott szövegértési modelljüknek ('model of text comprehension', KINTSCH és van DIJK: 1978.) és KINTSCH (1974.) propozícióelemzési elméletének ('proposition analysis') köszönhető. MCCAGG (1990.) például a már meglévő propozícióelemzésekre (KINTSCH: 1974., MCCAGG: 1984., MEYER: 1975., CONNOR: 1984.) építve, egy olyan válaszpropozíció-taxonómiát ('response proposition taxonomy') dolgozott ki, mely segítségével szisztematikusan meg lehet vizsgálni a válaszadásban megjelenő propozi-

ciókat, még olyan esetekben is, ha azok nem jelennek meg a megadott olvasmányban. Itt fontos megjegyezni azt, hogy propozícióelemzésben a „válasz” (‘response’) nem kérdésre adott választ jelent, hanem e terminus egy szöveg elolvasása utáni feladatra utal. Propozícióelemzés során ugyanis a szövegértést általában úgy mérik, hogy az alanyok először elolvasnak egy szöveget, majd pedig azt röviden összefoglalják, vagy saját szavakkal elmondják. Ezt a második részt nevezik a propozícióelemzésben „válasznak”. MCCAGG két fő válaszpropozíció-típust különböztet meg: (1) a noninferenciális propozíciókat és (2) az inferenciális propozíciókat. A noninferenciális propozíciók a szövegre épülő propozíciók, míg az inferenciális propozícióknak két fajtáját különbözteti meg, az egyik az, ami a skémából fakad (‘schema-based’), a másik pedig, amit a szöveg indukál (‘text-induced’).

Egy kicsit más szempontból vizsgálva a kérdést LAUTAMATTI (1990.) a szövegkoherenciának két összetevőjét elemzi, a propozíciós koherenciát (főként írott szövegben) és az interakciós koherenciát (elsősorban beszédben). Szerinte a szövegkoherenciát egy folytonos vonalon, kontinuumon kell elképzelni, melynek egyik végén az interakciós koherencia, másik végén pedig a propozíciós koherencia áll. LAUTAMATTI vizsgálatai azt mutatják, hogy bár számos különbség van a két véglet között, mégis bizonyos esetekben a kettő találkozik.

GIVÓN (1992.) a szöveget a referenciális kohézió szempontjából közelíti meg, és azt elemzi, hogy a nyelvtani eszközök hogyan tükrözik a témavezetést (‘topicality’). A témavezetés grammatikáját mentális folyamatok kidolgozására irányuló instrukcióknak (‘mental processing instructions’) fogja fel, melyek során a referenciális kohézió gondolati, mentális műveleteket indít el. Ebben a folyamatban a mondatok, illetve mellékmondatok mentális propozíciókként szerepelnek, és egyúttal a szövegfeldolgozás, szövegértés alapegységévé válnak, mely során az állapotokat és eseményeket kódolják. GIVÓN (1992.) kutatásai három fő területet ölelnek fel: (1) a koherens szöveg szerkezetét, (2) a referenciális koherencia grammatikáját és (3) a névszói referencia témavezetését (‘topicality of nominal referents’).

A témátípus kérdését JOHNS és PAZ (1995.) is részletesen vizsgálta, és kimutatták, hogy a témátípusok segítségével felvázolható a forma és a tartalom interakciója, miként az is, hogy ezek hogyan támasztják alá és mutatják a szöveg makrostruktúráját. Biológia-tankönyvek olvasmányait elemezték, és a témátípusokat „funkciótípusnak” nevezték el, azt a következtetést vonva le, hogy mind a JOHNS és DAVIES -féle, mind pedig a HOEY-féle (1981., 1986.) funkcionális taxonómia egyértelműen mutatja a forma, a tartalom és a funkció szövegen belüli összefüggését.

Végül a szövegértéssel foglalkozó tanulmányok sorát GOLDMAN, SAUL és COTÉ (1995.) elemzései zárják, melyek fő célja a szöveg, a feladat és az olvasó közötti interakció vizsgálata a bekezdések szerkesztésében. Összehasonlították, hogy a bekezdések (‘paragraphs’) mint felszíni tényezők milyen szerepet játszanak a fő gondolatok felismerésében, illetve memóriában történő megőrzésében a kifejtő szövegrészek (‘expository passages’) kidolgozott információközlésével szemben. Kutatásaik azt mutatják, hogy mindhárom tényezőt (szöveg, feladat, olvasó) figyelembe véve, a fő gondolatokra az olvasó általában jobban emlékszik, mint a kifejtő szövegrészek részleteire, bár a fő gondolatok és a kidolgozási részek elkülönítése fokozatosan nehezedik, ahogy a szöveg tartalma egyre mélyebbé, bonyolultabbá és kevésbé ismertté válik (294).

2.4. Műfajtanulmányok

A műfajkutatások egyik legkiemelkedőbb alakja SWALES, akinek *Genre Analysis* (Műfajelemzés) (1990a.) című könyve számos későbbi kutatás inspirációjául szolgált. Fő célja egy olyan – tudományos szövegek elemzésére szolgáló – műfajelmélet létrehozása volt, melynek segítségével leírható és elemezhető a szövegközösség, a műfaj (adott szövegközösség tipikus megnyilatkozási formája) és a feladat (a műfajok feldolgozási folyamata) interakciója. Részletesen elemezte és leírta az angol tudományos cikkek és más tudományos, kutatási műfajok (absztraktok, tudományos előadások, szakdolgozatok, disszertációk és ösztöndíj pályázatok) felépítésének és értékelésének fő jellemzőit.

SWALES (1990b.) egy későbbi munkájában értékelte a lokális és a globális koherencia problematikáját nem anyanyelvi hallgatók tudományos dolgozatainak bevezetőiben. Megfigyelései szerint a szöveggel kapcsolatos elvárásaink, melyek műfaji sajátságokban nyilvánulnak meg, társadalmilag és kulturálisan meghatározottak, és két csoportra oszthatók: globális, illetve lokális elvárásokra. A globális koherencia magában foglalja mindazt, amit az olvasó szeretne fellelni a szövegben, annak célját, tartalmát és skemáját illetően, a lokális koherencia pedig mindazon elvárásaink gyűjtőneve, melyek a témára (régí – új információ kapcsolata), a struktúrára és a regiszterre vonatkoznak. SWALES végül a következő következtetésre jut:

ha a tudományos dolgozatok bevezetőinek általános jellegzetességeit tudatosan tanítjuk hallgatóinknak, és ha az így született koherencia ötvöződik a hallgatók szaktudásával, akkor olyan szövegeket kapunk, melyekben a globális koherencia pótolhatja a lokális szint értelmezési nehézségeit. (SWALES 1990. 190.)

HARRIS (1990.) ugyancsak a tudományos írások jellegzetességeit vizsgálta, különös tekintettel a „szervező mondatok” (‘organizing sentences’) szerepére a természettudományi tankönyvek bekezdéseinek struktúrájában. Azt állította, hogy a kifejtő írások (‘expository writing’) alapegysége már nem a fizikai bekezdés (‘physical paragraph’), hanem a konceptuális bekezdés (‘conceptual paragraph’), mely tartalmazhat akár két vagy több fizikai bekezdést is. Kutatásának két fő célja volt: (1) meghatározni a fizikai bekezdések nyitómondatainak funkcióját és (2) megvizsgálni, hogy melyek a további szervező mondatok használatának közös vonásai a bekezdéseken belül. HARRIS kutatásai négy érdekes következtetéssel szolgálnak.

- (1) Fontos felismerés az, hogy a nyitómondatok szerepe kiemelkedő a bekezdések strukturális szerkesztésében, mert ezek határozzák meg a gondolatok irányát (jelölik a témát, megadják a szükséges új információt).
- (2) Legtöbbször a bekezdés első mondata az egyedüli, amely rendező szerepet tölt be.

- (3) A bekezdések körülbelül 40%-ában két mondat szerepel szervező mondatként: a nyitómondat, valamint egy másik mondat, amely vagy a nyitómondatot követi, vagy a bekezdés közepén van, vagy befejező mondatként áll.
- (4) Három szervező mondat jelenléte ugyan ritka, de azért bizonyos esetekben (körülbelül 6%-ban) előfordulhat.

SCHNEIDER és CONNOR (1990.) szintén nem anyanyelvi hallgatók esszéit elemezték, hogy kimutassák, mi a különbség a jó és a rossz osztályzatot kapott dolgozatok között a koherenciát illetően. A koherencia vizsgálathoz a témaszerkezeti elemzés (Topical Structure Analysis) módszerét választották. Kutatásaik alapján a jó osztályzatot kapott esszéket a rossztól két témaszerkezeti változó különbözteti meg: a szekvenciális (egymást követő) és a párhuzamos témavezetés. Azt is hangsúlyozzák, hogy egy adott témaprogressziónak nem minden eleme járul hozzá egyenlő mértékben a szöveg koherenciájához, mivel a koherencia egyéni érzékelésen is múlik, és mint ilyen nemcsak szövegbeli tényezőkön alapul, hanem az olvasótól is függ. Így a témaszerkezeti elemzés mint kutatási módszer csak korlátozott eredményeket mutat.

Kicsit elfordulva a globális szövegkoherenciától, KNUDSON (1994.) az érvelő szövegek sajátosságait kutatta, és azon belül azt, hogy az író hogyan foglal állást egy adott kérdésben és szituációban. KNUDSON nemcsak az oktatás hatásait vizsgálta a diákok érvelő dolgozataiban, hanem statisztikai módszer segítségével megpróbálta meghatározni az írott érvelések különböző fajtáit. Öt érvelési technikát határozott meg: norma invokáció, pozitív szankciók, negatív szankciók, kérések és követelések.

SWALES (1990a.) és mások munkáinak inspirációjára PALTRIDGE (1994.) is tudományos szövegeket vizsgált, de sokkal elméletibb szinten. Megvizsgálta a műfajelemzéseket, hogy egy kritériumrendszert dolgozhasson ki a szöveghatárok azonosítására. Azt találta, hogy nem nyelvi jelek jelölik elsősorban ezeket a határokat, hanem a strukturális határok tulajdonképpen kognitív határokat jeleznek, melyek konvencióktól, helyességtől és tartalomtól függenek, sokkal inkább, mint nyelvi jelek által határolt egységektől.

PALTRIDGE (1995.) kidolgozott egy integrált műfajelméletet, mely ötvözi a percepció és produkció társadalmi és kognitív aspektusait is. Ez az elmélet pragmatikai szempontból közelíti meg a műfajokat, és a *prototípus* (a Föld kulturái és népei hogyan kategorizálják a világot), az *intertextualitás* (a korábban olvasott szövegek hatása) és az *örökség* (a tudás közvetítése ugyanazon vagy hasonló típusú, illetve altípusú elemek között) fogalmára épül (396). PALTRIDGE műfaji prototípusokat hoz létre sajátos tulajdonságokkal, és azt állítja, hogy műfajtipusok határozhatók meg szövegszinten, ha figyelembe vesszük a szövegszerkezet különböző aspektusainak interakcióját és kölcsönös előfordulását. Ilyenek például a makroszerkezet aspektusai, szövegelemek és szövegkapcsolatok, szövegelemek összetevői és szemantikai kapcsolatok. PALTRIDGE (1995.) végső következtetése az, hogy a műfajt pragmatikai és perceptuális kondíciók elégséges hasonlósága alapján határozzuk meg.

2.5. Az összehasonlító retorika kutatásai

Mielőtt rátérnénk a kulturális különbségek, illetve KAPLAN (1966., 1987.) igen el-
lentmondásos, a kulturális gondolatmotívumokról írt cikke által inspirált kutatások átte-
kintésére, meg kell említeni két tanulmányt, mely összekapcsolja a műfaji kutatásokat az
összehasonlító retorikával, és érdekes összefonódásokra vet fényt. SILVA (1993.) 72
empirikus kutatásról szóló írásbeli beszámolót vizsgált meg, és két szempont alapján
összehasonlította bennük az anyanyelven, illetve idegen nyelven történő írással kapcsolo-
latos megfigyeléseket. Összehasonlításának két szempontja (1) a fogalmazási folyamat,
illetve alfolyamatok jellemzői és (2) az írott szöveg sajátosságai voltak. Számunkra most
különösen a második aspektus lényeges, mivel SILVA négy fő jellemzőt állapít meg,
melyek írott szövegek esetén különbségeket mutatnak, ha valaki az anyanyelvén vagy
idegen nyelven fogalmaz. E négy jellemző a folyékonyság, a nyelvhelyesség, a minőség
és a szerkezet. A szerkezeti felépítésen belül részletesen tárgyalja a jellegzetes szö-
veg-motívumokat („gondolati motívumokat”, organizációs motívumokat, logikai kapcsolo-
lódási motívumokat), érvelési struktúrákat, narratív struktúrákat, vizsgadolgozatok jel-
lemzőit, háttérolvasmányok szövegbeli megjelenési formáit, morfoszintaktikai/stilisztika-
i jegyeket és lexiko-szemantikai jellemzőket. A tanulmányok áttekintése során SILVA
arra a megállapításra jut, hogy kiegyensúlyozottabb vizsgálatokra van szükség a szö-
vegelemzés területén, ha általánosítható következtetéseket kívánunk levonni.

A másik tanulmány, melynek fontos implikációi vannak mind a műfajelemzés,
mind pedig az összehasonlító retorika területén, DUSZAK (1994.) cikke, mely a tudomá-
nyos szöveg és az intellektuális stílus kapcsolatát vizsgálja. A tudományos szövegekben
fellelhető kulturális különbségeket elemezve arra a következtetésre jut, hogy (in)kompa-
tibilitás fedezhető fel az angol és a lengyel írók stílusa között az információ mennyiségét
és a retorikai jellemzőket illetően. SWALES (1990.) elemzési módszerét (‘Move Analy-
sis’) alkalmazza a dolgozatok bevezetőjének vizsgálatára, és kutatásai azt mutatják,
hogy a tudományos kommunikációt különféle tartalmi és formai konvenciók uralják, és
hogy a tudományos nyelvben, retorikában való jártasság eltérő ilyen tartalmi és formai
jegyeket takar angol és lengyel írók esetén.

A kifejezetten retorikai kutatások egyik érdekes képviselője BARDOVI-HARLIG
(1990.) tanulmánya, melyben a pragmatikai szórendet vizsgálja angol fogalmazásokban.
Kiindulási pontja az, hogy a koherens szöveg elsősorban attól függ, hogy a mondatok
hogyan kapcsolódnak értelmes egésszé, és hogy a mondat különböző elemei hogyan
vannak elrendezve. A mondat elemeit illetően az angolban a grammatikai szórend az
uralkodó (szigorú szintaktikai kontroll figyelhető meg), ellentétben a cseh vagy kínai
nyelvvél, ahol a pragmatikai szórend a jellemző. BARDOVI-HARLIG megfigyelése az,
hogy az angol mondat szerkesztés is mutathat pragmatikai érzékenységet bizonyos szin-
taktikai struktúrák esetén (például határozók kiemelése a mondat elejére, *there* beékelő-
dése, szenvedő szerkezet stb.).

JOHNS (1990.) ugyancsak kulturális jelenségként értelmezi a koherenciát, és olyan
problémákra mutat rá, melyekkel a tudományos életben még kezdő írók és olvasók talál-
koznak. Azt szorgalmazza, hogy a diákok maguk is tudatosan építsék pragmatikai
kompetenciájukat, mert a pragmatikai kompetencia nagyban hozzájárul a koherencia
fejlődéséhez az adott tudományos kontextusban (annak sajátos nyelvi, intellektuális és
társadalmi konvencióival együtt). JOHNS kutatásai azt mutatják, hogy az írástanítás leg-

fontosabb célja az kell legyen, hogy „résztevő-megfigyelővé” ('participant-observer') tegyük hallgatóinkat, hogy minél eredményesebben tudják értékelni saját munkáikat, és így saját maguk is hozzájárulhassanak pragmatikai kompetenciájuk fejlődéséhez.

A 90-es évek retorikai vizsgálatainak egyik legkiemelkedőbb eredménye CONNOR (1996.) szintetizáló könyvének megjelenése *Contrastive Rhetoric* (Összehasonlító retorika) címmel. A tanulmánynak három fő célja van. Egyrészről az összehasonlító retorika relevanciáját tárgyalja az alkalmazott nyelvészet tudományán belül, történeti áttekintést ad fejlődéséről, valamint értékeli a főbb kutatási eredményeket. Másodsorban definiálja az összehasonlító retorikát mint tudományágat, és rámutat a közvetlenül hozzákapcsolódó tudományágakra, különös tekintettel a fogalmazási vizsgálatokra, a szövegnyelvészetre és a kulturális antropológiára. Végül pedig a könyv harmadik célja új elemzési módokat nyújtani az összehasonlító retorikai kutatások számára, és bemutatni az összehasonlító retorika implikációit az írástanításban és tesztelésben.

2.6. Mann és Thompson követői

A MANN és THOMPSON (1986., 1988.) nevéhez fűződő relációanalízis és retorikai struktúraelmélet ('Rhetorical Structure Theory') számos tanulmányt inspirált a 90-es években. SANDERS, SPOOREN és NOORDMAN (1992.) például a retorikai struktúraelméletre alapozva létrehozzák a szöveg-struktúraelméletet ('Discourse Structure Approach'), mely a koherenciakapcsolatokat négy kognitív alapelemre építi, (1) az alaplüköndésre ('basic operation'), (2) a koherencia forrására ('source of coherence'), (3) a szegmensek sorrendjére ('order of segments') és (4) a koherenciaviszonyok polarítására ('polarity of coherence relations') (6). Elismerik, hogy bár a szöveg-struktúraelmélet nem tökéletes taxonómia, de alkalmas bizonyos koherenciarelációk felfedezésére, pontosan jellemzi azokat, és pszichológiailag is helyénvaló.

O'BRIEN (1995.) nem módosította MANN és THOMPSON elméleteit, hanem eredeti formájában alkalmazta azt először egy széles körű kutatásban vizsga- és szemináriumi dolgozatok elemzésére, majd később egy esettanulmányban, egy olyan hallgató esszéjének a vizsgálatára, aki érdekes módon, az átlaggal ellentétben, sikeresebb vizsgadolgozatot írt, mint szemináriumi dolgozatot. A vizsgadolgozat jobban felismerhető és célratörőbb szerkezetet, valamint világosabb kifejtést mutatott. A tudásbemutató fogalmazás ('knowledge-telling mode of composition') sikeréből kiindulva O'BRIEN arra a következtetésre jut, hogy fejleszteni kell a hallgatók tudástranszformációs fogalmazási készségét ('knowledge-transforming model of composition') a szemináriumi dolgozatok sikeres megírása érdekében.

KNOTT és DALE (1994.) jóval elméletibb síkon maradnak, és egy lentől felfelé építkező megközelítéssel a koherenciarelációkat vizsgálják, bizonyos szövegbeli kulcsszavakból kiindulva. Tulajdonképpen két megközelítést alkalmaznak egyszerre, egy pszichológiai és egy nyelvi, és arra a következtetésre jutnak, hogy a „pszichológiailag valós” relációkat nyelvi jelenségek közvetítik. A relációkat tehát nyelvi elemekhez kötik (kulcsszavakhoz), de ugyanakkor pszichológiai jelenségként értelmezik őket.

3. Összegzés

E tanulmány célja a 90-es évek angol szövegnyelvészeti kutatásainak és azon belül is a jelentősebb szövegorientált elemzések áttekintése volt. A különböző kutatások mel-

lett láthattuk, milyen taxonómiák születtek, hogy választ kaphassunk a szövegértéssel kapcsolatban felmerülő kérdésekre. A kutatások területeit, elemzési módszereit vizsgálva, öt fő szövegnyelvészeti iskola hatása kiemelkedő a 90-es években, és ezek alapján öt csoportra oszthatók ezek a tanulmányok: (1) a kohézióelemzési modellek, (2) szövegértési és propozícióelemzési módszerek, (3) a műfajelemzések, (4) az összehasonlító retorikai tanulmányok, valamint (5) a reláció- és retorikai struktúraelemzések. Bár rendkívül megnyerő ezen tanulmányok száma és mélysége, a tudományágnak mégis sok problémával kell szembenéznie. Az elemzésre váró szövegek sokfélesége, egy egységes, világos és precíz koherenciadefiníció hiánya, a kutatási terület interdiszciplináris természete, valamint az, hogy a szöveg mint elemzési egység ennyire komplex struktúra, mind hozzájárul ahhoz, hogy még nem született meg átfogó, precíz és általánosítható szöveg-elemzési elmélet. De hát éppen ez jelenti az igazi kihívást és motivációt a jövő szövegnyelvészeti számára!

Irodalomjegyzék

BARDOVI-HARLIG, K.:

1990. Pragmatic word order in English composition. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.): *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 44-65. Washington, DC: TESOL.

BEACH, R., & BRIDWELL, L. S. (Eds.):

1984. *New directions in composition research*. New York, Guilford Press.

BIBER, D.:

1992. On the complexity of discourse complexity: A multidimensional analysis. *Discourse Processes*, 15, 133-163.

CONNOR, U.:

1984. Recall of text: Differences between first and second language readers. *TESOL Quarterly*, 18, 239-255.

1996. *Contrastive rhetoric*. Cambridge, Cambridge University Press.

CONNOR, U. & JOHNS, A. M. (Eds.):

1990. *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. Washington, DC: TESOL.

CONNOR, U. & KAPLAN, R. B. (Eds.):

1987. *Writing across languages: Analysis of L2 texts*. Reading, MA: Addison-Welsey.

DUSZAK, A.:

1994. Academic discourse and intellectual styles. *Journal of Pragmatics*, 21, 291-313.

ENKVIST, N. E.:

1990. Seven problems in the study of coherence and interpretability. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.): *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 9-28. Washington, DC: TESOL.

FLOOD, J. (Ed.):

1984. *Understanding reading comprehension*. Delaware: International Reading Association.

FREEDMAN, S. W. (Ed.):

1985. *The acquisition of written language*. Norwood, NJ: Ablex.

FRIES, P. H.:

1992. Lexico-grammatical patterns and the interpretation of texts. *Discourse Processes*, 15, 73-91.

- GIVÓN, T.:
1992. The grammar of referential coherence as mental processing. *Linguistics*, 30, 5-55.
- GOLDMAN, S. R., SAUL, E. U. & COTÉ, N.:
1995. Paragraphing, reader, and task effects on discourse comprehension. *Discourse Processes*, 20, 273-305.
- HALLIDAY, M. A., & HASAN, R.:
1976. *Cohesion in English*. London, Longman.
- HARRIS, D. P.:
1990. The use of 'organizing sentences' in the structure of paragraphs in science textbooks. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.), *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 67-86. Washington, DC: TESOL.
- HASAN, R.:
1984. Coherence and cohesive harmony. In: J. FLOOD (Ed.), *Understanding reading comprehension*. 181-219. Delaware, International Reading Association.
- HOEY, M.:
1991. *Patterns of lexis in text*. Oxford, Oxford University Press.
- JOHNS, A. M.:
1990. Coherence as a cultural phenomenon: Employing ethnographic principles in the academic milieu. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.): *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 209-226. Washington, DC: TESOL.
- JOHNS, A. & PAZ, D.:
1995. Text analysis and pedagogical summaries: Revisiting. In: JOHNS and DAVIES, T. Miller (Eds.): *Functional approaches to written text: Classroom applications*. *The Journal of TESOL France*, 2/2, 39-60.
- KAPLAN, R. B.:
1966. Cultural thought patterns in intercultural education. *Language Learning*, 16, 1-20.
1987. Cultural thought patterns revisited. In: U. CONNOR & R. B. KAPLAN (Eds.): *Writing across languages: Analysis of L2 texts*. 9-22. Reading, MA: Addison-Welsey.
- KINTSCH, W.:
1974. *The representation of meaning in memory*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- KINTSCH, W. & van DIJK, T. A.:
1978. Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, 85, 363-394.
- KNOTT, A. & DALE, R.:
1994. Using linguistic phenomena to motivate a set of coherence relations. *Discourse Processes*, 18, 35-62.
- KNUDSON, R. E.:
1994. An analysis of persuasive discourse: Learning how to take a stand. *Discourse Processes*, 18, 211-230.
- LAUTAMATTI, L.:
1990. Coherence in spoken and written discourse. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.), *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 29-42. Washington, DC: TESOL.
- MANN, W. C. & THOMPSON, S. A.:
1986. Relational propositions in discourse. *Discourse Processes*, 9, 37-55.
1988. Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text*, 8/3, 243-281.

- MCCAGG, P.:
 1984. *An investigation of inferencing in second language reading comprehension*. Unpublished doctoral dissertation, Georgetown University, Washington, DC.
 1985. Toward understanding coherence: A response proposition taxonomy. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.), *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 111-127. Washington, DC: TESOL.
- MEYER, B. J.:
 1975. *The organization of prose and its effects on memory*. Amsterdam, North Holland.
- MILLER, T. (Ed.):
 1995. Functional approaches to written text: Classroom applications. *The Journal of TESOL France*, 2/2, 39-60.
- MYERS, G.:
 1991. Lexical cohesion and specialized knowledge in science and popular science texts. *Discourse Processes*, 14, 1-26.
- O'BRIEN, T.:
 1995. Rhetorical structure analysis and the case of the inaccurate, incoherent source-hopper. *Applied Linguistics*, 16/4, 442-482.
- PALTRIDGE, B.:
 1994. Genre analysis and the identification of textual boundaries. *Applied Linguistics*, 15/3, 288-299.
 1995. Working with genre: A pragmatic perspective. *Journal of Pragmatics*, 24, 393-406.
- PHILLIPS, M.:
 1985. *Aspects of text structure: An investigation of the lexical organisation of text*. Amsterdam: North-Holland.
- REYNOLDS, D. W.:
 1995. Repetition in nonnative speaker writing: More than quantity. *Studies on Second Language Acquisition*, 17/2, 185-209.
- SANDERS, T. J. M., SPOOREN, W. P. M. & NOORDMAN, L. G. M.:
 1992. Toward a taxonomy of coherence relations. *Discourse Processes*, 15, 1-35.
- SCHNEIDER, M. & CONNOR, U.:
 1990. Analyzing topical structure in ESL essay: Not all topics are equal. *Studies in Second Language Acquisition*, 12, 411-427.
- SILVA, T.:
 1993. Toward an understanding of the distinct nature of L2 writing: The ESL research and its implications. *TESOL Quarterly*, 27/4, 657-677.
- SWALES, J.:
 1990a. *Genre analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
 1990b. Nonnative speaker graduate engineering students and their introductions: Global coherence and local management. In: U. CONNOR & A. M. JOHNS (Eds.): *Coherence in writing: Research and pedagogical perspectives*. 187-207. Washington, DC: TESOL.
- TYLER, A.:
 1994. The role of repetition in perceptions of discourse coherence. *Journal of Pragmatics*, 21, 671-688.
- WINTER, E. O.:
 1974. Replacement as a function of repetition: a study of some of its principal features in the clause relations of contemporary English. Ph. D. Thesis, University of London.
 1979. Replacement as a fundamental function of the sentence in context. *Forum Linguisticum*, 4/2, 95-133.

ENGLISH TEXT ANALYSIS IN THE 1990'S

KRISZTINA KÁROLY

The present study addresses the most recent advances and problems of product-centered English text-analysis, concentrating exclusively on research in the 1990's. First, it aims at explaining the highly unbalanced nature of research in written text analysis, and secondly, it provides a systematic overview of current studies categorized according to the particular conceptual direction or theory they follow or develop further from the past three decades. Five principal tendencies or directions will be distinguished: (1) research following Halliday and Hasan's (1976) work on cohesion, primarily lexical cohesion, (2) studies building upon Kintsch and van Dijk's model of text comprehension, (3) genre analyses, (4) studies on contrastive rhetoric stimulated mostly by Kaplan's (1966) seminal 'doodles', and (5) research based on Mann and Thompson's (1986, 1988) relational analysis and Rhetorical Structure Theory. The article will describe the novelty of these recent studies in terms of theoretical, methodological, and practical issues.